

ФИЛМ

LUGARDA
1968

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА (I)

Уредници
Катарина Мелић
Милена Нешић Павковић
Драган Бошковић

ХОЛОКАУСТ, СЕЋАЊЕ, КУЛТУРА

Крагујевац
2022.

САДРЖАЈ

Александра В. Чебаишек

ЋУТАТИ ИЛИ ГОВОРИТИ:
ПЕДАГОШКИ АСПЕКТИ ХОЛОКАУСТ-ДИСКУРСА / 11

Марија Д. Луковић

НОВИ ЈЕЗИК ХУМАНИЗМА:
НЕ ЗАБОРАВИТИ ХОЛОКАУСТ! / 23

Ивана П. Остојић

ДЕГЕНЕРИСАНА УМЕТНОСТ:
ИМАЛИ СУ ЧЕТИРИ ГОДИНЕ / 35

Анђела Т. Вујошевић

ДИСКУРСИВНЕ РЕПРЕЗЕНТАЦИЈЕ ХОЛОКАУСТА:
СТВАРАЛАШТВО АНСЕЛМА КИФЕРА / 49

Јована Д. Костић

РОСК'N'ROLL И ХОЛОКАУСТ / 59

Александра С. Секулић

НЕПРАВО У НЕМАЧКОЈ ЗА ВРЕМЕ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА / 67

Катјарина С. Лазић

РЕФЛЕКСИЈА ПРОШЛОСТИ И ПОЕТИКА ПОСТМЕМОРИЈЕ / 83

Лела М. Вујошевић

ДВЕ ПЕТИЦИЈЕ: НЕ ДАМО ЈЕВРЕЈЕ – НАШЕ КОМШИЈЕ / 93

Гордана М. Јоцић

„АРИЈЕВСКИ ПАРАГРАФ” И РАСНЕ ТЕОРИЈЕ
У СРБИЈИ ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА / 111

Бојана Г. Ракоњац

ШЕКСПИРОВ *МЛЕТАЧКИ ТРГОВАЦ* КРОЗ ПРИЗМУ
АНТИСЕМИТИЗМА У ТРИ ИЗВЕДБЕ: ДВОРСКО ПОЗОРИШТЕ
БЕЧ (1943), ЈУГОСЛОВЕНСКО ДРАМСКО ПОЗОРИШТЕ
БЕОГРАД (2004) И ВЕНЕЦИЈАНСКИ ГЕТО (2016) / 125

Сандра Р. Тешиновић

ДИСКУРС О НАЦИСТИЧКОЈ ПРОШЛОСТИ У РОМАНУ
СТАРИ МАЈСТОРИ ТОМАСА БЕРНХАРДА / 137

Теодора С. Илић

БУДУЋНОСТ СЕБАЊА НА ХОЛОКАУСТ:
ПОСТМЕМОРИЈА У РОМАНУ *EAST-WEST STREET*
ФИЛИПА СЕНДСА / 151

Верка Г. Карић

ДАНИЛО КИШ И ИСТРАЖНИ ДИСКУРС:
ХОЛОКАУСТ И ЈЕВРЕЈСКИ ИДЕНТИТЕТ У ДЕЛУ *ПСАЛАМ 44* / 163

Драѓана М. Вучковић

АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ *ДНЕВНИК* ЕЛЕНЕ БЕР / 173

Дуња Д. Томовић

РЕПРЕЗЕНТАЦИЈА ЛОГОРА У РОМАНУ
ПИСАЊЕ ИЛИ ЖИВОТ ХОРХЕА СЕМПРУНА / 193

Милица М. Карић

БИТИ ЈЕВРЕЈИН: ПРИЧА ЈЕВРЕЈИНА ЛУТАЛИЦЕ ЖАНА Д'ОРМЕСОНА / 207

Илија Д. Обровић

(НЕ)СУОЧАВАЊЕ СА ПРОШЛОШЋУ НА ПРИМЕРУ
РОМАНА ИСЕЉЕНИЦИ В. Г. ЗЕБАЛДА / 223

Јована Д. Стојановић

КРВАВА ПОВРАТНА СПРЕГА
– ГЕЦ И МАЈЕР У ОГЛЕДАЛУ СМРТИ / 245

Александра З. Стојановић

УЧЕЊЕ ПОСЛЕ АУШВИЦА: ХОЛОКАУСТ У КЊИЖЕВНОСТИ ЗА ДЕЦУ НА
ПРИМЕРУ РОМАНА ДЕЧАК У ПРУГАСТОЈ ПИЦАМИ ЦОНА БОЈНА / 255

Сара Николић

ЖИВОТ ЈЕВРЕЈА ЗА ВРЕМЕ ОКУПАЦИЈЕ
У РОМАНУ САРИН КЉУЧ ТАТЈАНЕ ДЕ РОНЕ / 269

Тамара Јевремовић

ТРАГАЊЕ ЗА ДОРОМ У ДЕЛУ ДОРА БРУДЕР ПАТРИКА МОДИЈАНА / 283

Јована З. Белић

СУОЧАВАЊЕ СА ПОЧИНИЛАЧКОМ ПРОШЛОШЋУ У
ФИЛМУ ЛОРЕ РЕДИТЕЉКЕ КЕЈТ ШОРТЛАНД / 293

БИОГРАФИЈЕ АУТОРА / 309

Теодора С. Илић¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за научноистраживачки рад

БУДУЋНОСТ СЕЋАЊА НА ХОЛОКАУСТ: ПОСТМЕМОРИЈА У РОМАНУ *EAST-WEST STREET* ФИЛИПА СЕНДСА²

Предмет рада јесте анализа романа *East-West Street: On the Origins of Genocide and Crimes Against Humanity*³ Филипа Сендса, објављеног 2016. године, с фокусом на начин с којим се он суочава с прошлошћу коју није директно искусио али и о којој ништа не зна. Наиме, Сендс је унук Јеврејина, представник такозване „треће генерације“, који је искусио само тишину своје породице о догађајима из Другог светског рата. Циљ је рада утврдити како прошлост утиче на грађење идентитета појединца. У првом делу рада, акценат је стављен на сведочења синова нациста супротстављена Сендсовом сведочењу. У другом делу рада, истиче се Сендсово комбиновање микро и макроисторије. Без бинарног супротстављања историје и сећања, у раду се анализирају сложенији и изазовнији односи између њих. Како на радове деце преживелих можемо гледати као на опипљиву евиденцију о њиховој сопственој потрази за идентитетом, закључује се да Сендс узима Нирнбершко суђење (иако постоји опширан дијапазон микроисторија у роману) као прекретну тачку, јер је оно повело питање да ли је важније да се штити појединац или група и да ли је могуће да идентитет градимемо ван групе којој припадамо.

Кључне речи: постмеморија, идентитет, микроисторија, макроисторија, Холокауст, Филип Сендс, *East-West Street*

1. Увод

Јан Асман (2011: 36) у књизи *Културно памћење* разликује две врсте колективног сећања: „комуникативно” и оно што он назива „културним” сећањем. Комуникативна је меморија биографска и чињенична и налази се унутар једне генерације савременика који су били сведоци неком догађају као одрасли и који потом могу пренети даље њихову телесну и афективну везу са тим догађајем својим потомцима. Асман (2011:49) пише да „поларитет између комуникативне и културне меморије такође има социолошки карактер кроз оно што [он] назива његовом 'партиципативном структуром'⁴. Дакле, Асман пише да су временске структуре поменуте две врсте колективног сећања различите. Ово значи да учешће групе у комуникативном памћењу значајно варира јер неки људи знају више од других; на пример сећања старијих сежу свакако даље од оних који су у датом тренутку били млађи. Ипак, сећање се и даље преноси на наредна колена и генерације – изузетно приватне информације о догађајима за које сазнајемо управо

1 teodora.ilic@filum.kg.ac.rs

2 Истраживање спроведено у раду финансирало је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (Уговор о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години број 451-03-68/2022-14/ 200198).

3 *Источно-западна улица: О пореклу геноцида и злочина против човечности*. Међутим, с обзиром да званичног српског превода романа нема, наслов је остављен на оригиналном језику.

4 Уколико се не наведе другачије, сви преводи са енглеског у раду преводи су ауторке Теодоре Илић.

због ових личних сведочења пренетих с оца на сина и сина на унука. Ово је посебно важно када говоримо о злочинима које су нацисти починили током Другог светског рата, јер су тада уништени културни архиви, записи су спаљивани и имовина изгубљена, а историја потиснута и искорењена како се не би знало шта је чињено Јеврејима у то доба.

Аронс (2016: 17) пише да су „тескобе нашег садашњег стања последица упорне бриге не само да ће се историја поновити тако што ће бити ускраћена или заборављена, већ да ће бруталности из прошлости уоквирити и обуставити будућност”. С циљем да се не прекине сећање на поменуте бруталности из прошлости, савремени уметници, често називани „трећом генерацијом”, тврде да је хватање у коштац са таквом прошлешћу процес којим се још увек морају бавити. Ови аутори, рођени крајем шездесетих или почетком седамдесетих, унуци су ратне генерације – оних који су преживели Холокауст. Предност треће генерације у односу на претходну огледа се у очигледној темпоралној дистанци у односу на овај догађај, ком могу да приступе свакако са више објективности, можда и прибраности. Постоји богат и флуидан дијапазон изражавања кроз који се приче о Холокаусту преносе до и од стране треће генерације, а њихов рад је симболично назван постмеморијом.

Постмеморија, према Херш (2012), омогућава онима који нису били присутни или још рођени током Холокауста да знају како је бити дете некога ко то јесте био. Генеришући ово искуствено знање кроз уметничка дела, постмеморија омогућава да сећање на такво искуство живи даље. „Постмеморија”, рећи ће Херш (2012: 5), „описује однос који 'генерација после' има са личном, колективном и културном траумом претходне генерације – на искуства која се 'сећају' само уз помоћ прича, слика, али и понашања оних међу којима су одрасли”. Аронс (2016: 41) такође истиче да је „меморија структурална и темељна веза међу онима који о Холокаусту пишу из непосредног искуства као и из прогањајућег наслеђа које поприма облик маштовитог повратка”.

Како се онда сада говори о Холокаусту и мноштву његових последица у савременом животу? Питања која се истичу односе се на облик дијалога о породичној прошлости током нацистичког периода оних које прогања нацистички режим и оних пуних нацистичких починилаца и пролазника? Какав утицај има прошлост прве генерације и њихов сопствени начин суочавања са њом на животе њихове деце и унука? Да ли постоји разлика између породица чији су преци успели избећи одлазак у логоре тако што су одбегли у друге државе и оних који су логоре преживели? Још једно питање које се истиче јесте да ли се деца која одрастају с експлицитним игнорисањем овог догађаја, јер преживели једино тако могу да се носе с тим, разликују од оне којима се сећање директно преноси кроз причу?

Писање деце преживелих, чак и да нису одрасли слушајући приче о Холокаусту, чини опипљиву евиденцију о њиховој сопственој потрази за идентитетом испреплетаним овим догађајем. У роману *East-West Street: On the Origins of Genocide and Crimes Against Humanity* (2016), интернационални адвокат Филип Сендс пише о биографијама Херша Лаутерпахта и Рафаела Лемкина, чији је рад био темељ дисциплине међународног кривичног права, али и преплиће њихову историју са сопственом породичном историјом. Сендс је управо особа која није одрасла с причама или сликама своје породице и њиховим животима током Другог светског рата, али чији се роман ипак бави том темом. Асман (2011: 22) тврди да „сећања спадају у нешто најпролазније и најнепоузданије што постоји”. Али аутор не пише о потрази за историјом свог деде у годинама пре и током Другог светског рата на

основу дединих сећања, већ се упућује у једну детективску истрагу на основу сачуваних докумената и слика. Без бинарног супротстављања историје и сећања, у раду се анализирају сложенији и изазовнији односи између њих, као и на који начин званична историја може бити испреплетена са нечијом личном.

У раду се, стога, бавимо постмеморијом и начином на који Сендс, као унук Јеврејина из града Лемберг/Лавов, преноси искуство свог деде током Другог светског рата, иако о томе шта је деда доживљавао у то време није сазнао директно од њега. У првом делу рада, фокус је стављен на истраживање како је ћутање и потискивање тог догађаја утицало на Сендса, и које је последице рат имао на његову породицу. Анализираћемо и упоредити сведочења синова и унука како преживелих тако и оних чија је породица била у директној вези са нацистичким режимом, те како је прошлост утицала на формирање њиховог идентитета.

У другом делу рада, акценат је на микро и макроисторији присутној у роману, и начину на који Сендс доводи у везу две историјске личности – адвокате Лемкина и Лаутерпахта – са својом породицом и сопственом историјом. Такође се истражује зашто Сендс бира управо ова два адвоката као главне историјске личности чије биографије представља у свом роману, те и како су они утицали на обликовање његовог сопственог идентитета.

2. Тишина прве и сведочење друге и треће генерације

Немачки филозоф Фридрих Ниче конструише три облика историје која могу да допринесу животу – монументалну историју, историју антиквара и критичку историју. Прва фаворизује митове, акцију и веру у велике људе и догађаје (в. Ниче 1998: 12–13). Друга може помоћи да се потврди живот кроз афирмацију сопствених корена, традиције и идентитета. Историју антиквара, стога, можемо посматрати и као личну човекову историју. Трагање за сопственом прошлосту, према Ничеу, јесте један начин да се обликује идентитет. Породична историја, дакле, игра потенцијално важну улогу у обликовању нечијег идентитета.

Као што је већ речено, постмеморију можемо посматрати, како Херш каже, као „преузету” меморију од старијих чланова породице, најчешће путем њихових прича, слика или понашања. Међутим, Херш (2012: 34) се сама пита зашто је породица битна за преношење сећања, и даје одговор да су „језик породице и језик тела невербални и прекогнитивни чинови преноса који се дешавају најјасније у породичном простору, често узимајући облик симптома”. У овом смислу, чак и када постоји устручавање да се говори о одређеном догађају из прошлости, оно се, у склопу породице, може осетити, те и пренети са једне на другу генерацију и оставити исте последице као и директан пренос сећања кроз разговор.

С тим у вези, Сендс, који пише у првом лицу свој роман о дугогодишњој истрази о прошлости своје породице, иако није директно упућен у дешавања од стране свог деде Леона, ипак запажа његово понашање, те је то дало довољан подстрек да се сам заинтересује за његов живот током Другог светског рата. Сендс пише о информацијама о којима је Леон ћутао: „Мора да су били значајни за моју мајку у годинама после рата, али су такође били важни за мене, догађаји који су оставили трагове и многа неодговорена питања”, и наставља „оно што прогања нису мртви, већ празнине које су у нама оставиле тајне других”, написао је психоаналитичар Николас Абрахам о односу између унука и бабе и деде” (Сендс 2016: 22). Аутор започиње своју истрагу о прошлости тек након Леонове смрти и смрти његове жене Рите, када му његова мајка Рут показује документе

и фотографије које им је оставио, а које није показивао током живота, држећи их закључаним у сандуку, изван домашаја кћерке и унука. И документи и фотографије датирају из времена пре његовог доласка у Париз током рата, када је још живео у месту Лавов, који се данас налази у Украјини, а који је некад био део Пољске. Сендс током романа мења назив овог града, те га час ословљава с Лемберг, час са Лавов. Током своје историје Лавов је имао неколико имена. Град је био познат као *Lwów* када су Пољаци владали, аустроугарско царство га је звало Лемберг⁵, а јеврејски су га становници звали Лемберик. Град је данас лоциран на југозападу Украјине, на граници с Пољском, и представља спој неколико култура, а трагови пољског и аустроугарског наслеђа видљиви су у његовој архитектури која спаја стилове средње и источне Европе са стиливима Италије и Немачке.

Сендс не остаје доследан једном имену, већ константно мења назив овог града. Он (2016: 14) каже:

Како назвати град на страницама ове књиге је било изазовно, па сам користио назив којим су га називали они који су га контролисали у време о коме пишем. Помислио сам да га називам Лемберг у целости, јер реч изазива нежан осећај за историју, као и чињеница да је то град у ком је мој деда провео детињство.

Осим Лемберга, Нирнберг је град о коме се пише у роману, јер је на Нирнбершком суђењу отац Никласа Франка – Ханс Франк, који је био лични Хитлеров саветник, осуђен на смрт вешањем. На поменутом суђењу били су присутни адвокати Рафаел Лемкин и Херш Лаутерпахт.

Херш (2012: 37) пише да „фотографије, посебно аналогне, постоје и опстају, попут сећања, у 'генерацијама' репродукције и репродуктивности”. Занимљиво је да је управо присуство фотографија и осталих документа које је Леон сачувао подстакло Сендса да се заинтересује за Леонову, а самим тим и прошлост његове породице. Херш (2012: 36) тврди да „више од оралних или писаних наратива, фотографске слике које преживљавају масовно пустошење и надживе своје власнике функционишу као сабласни осветници из неповратно изгубљеног прошлог света”. Чињеница је да Сендс не би био у могућности да разоткрије прошлост своје породице, која би можда с Леоновом смрћу била заборављена, без поменутих фотографија које је Сендс одлучио да укључи у свој роман, чинећи их тако опште доступним, што представља свакако другачији приступ од његовог деде – Сендсово сведочење стоји наспрам Леонове тишине. Наиме, чак и усред разговора који чине богату текстуру књиге, највише је очигледна управо тишина. У стану Сендсових бабе и деде у Паризу брбљање у Лемберговим кафићима претворило се у „језик скривања и историје” (Сендс 2016: 31).

Али у роману влада још необичнија тишина од ове. Док истражује причу свог деде, Сендс наилази на разорну могућност: да Леон можда није његов биолошки деда, те да је његова жена Рита можда имала аферу у Бечу док је Леон био у Паризу. Наиме, пре него што га његово истраживање Лаутерпахта и Лемкина одведе у Нирнберг, потрага за историјом његовог деде навела га је да обиђе свет. Сендс нас води из Лондона, где су Лаутерпахт и његова супруга Рејчел студирали и где Сендс сада ради као адвокат, у Париз, где је његова мајка спроведена као дете 1939. године; потом у Беч, у некадашњи дом бабе и деде. Он путује у Њу Џерси, Мајами и Масапикву на обали Лонг Ајленда, посећујући једну од последње преживелих Јеврејки из Золкјева, унуку човека који је потенцијално био љубавник његове бабе. Вративши се у Европу, он одлази у капелу у Норичу

5 Занимљиво је да је француски превод ове књиге *Поврашак у Лемберг*.

коју је једном обишла жена која је спровела његову мајку до Париза и поново је спојила с Леоном. У Хамбургу и Кракову проводи време са Никласом Франком, сином Ханса Франка, генералног гувернера Пољске. Аронс (2016: 8) истиче да „наративи сведока треће генерације откривају узнемирено мотивисане обрасце везивања и потраге, наративна путовања, и замишљена и стварна – и физичка и психичка – назад до тачке трауматског порекла”. Његова почетна и крајња дестинација јесте град Лемберг/Лавов – место рођења његовог деде и место где је убијена његова породица.

Треба истаћи да током своје истраге о прошлости Сендс укључује сведочења синова или унука многих личности с којима је Леон долазио у контакт; али такође и сведочење Никласа Франка, сина Ханса Франка, који презире свог оца нацисту и свакодневно проверава фотографију снимљену одмах након вешања не би ли изнова уверио да је заувек мртав. Никлас не бежи од прошлости и јавно одбацује свог оца због његових монструозних злочина. Међутим, он такође упознаје Сендса са Хорстом Вахтером, сином Ота Вахтера, главног заменика Ханса Франка, који је првенствено био одговоран за имплементацију Коначног решења „на терену”.

Занимљиво је да је Хорст Вахтер донирао породичну архиву у дигиталном облику Меморијалном музеју Холокауста Сједињених Држава 2015. године, али да је, за разлику од Никласа Франка, чак и суочен са физичким документима који обелодањују злочине његовог оца, остао при убеђењу да је он био добар човек који је само извршавао наређења злих људи, и у причи са Сендсом са поносом говори о томе. То је свакако другачија реакција на породичну прошлост од оне коју има Никлас Франк. Видимо, дакле, да је породична заоставштина засигурно имала утицај како на Франка тако и Вахтера, али и обликовала њихове идентитете. Оштро је приказана прича о синовима који живе у дугим и страшним сенкама својих очева и покушавају, сваки на свој начин, да се помире са тим бременом. Никлас одбацује свог оца. Хорст, чини се, намерно окреће леђа злочинима његовог и наставља да верује да је он морао бити пристојан и да се понашао у доброј намери. Дакле, док је Франк у могућности да се суочи са злочинима његовог оца и изгради свој идентитет, одбацујући оца и његову идеологију, Вахтер осећа понос и не верује да је злочине који се преписују његовом оцу он починио из мржње. Чини се да Хорст Вахтер не жели нити да прихвати нити да оправда злочине које његов отац јесте починио, док Никлас Франк не изгледа као да је у стању да опрости, већ само прихватити и покушава живети с њима. Овај мотив – *непраштања* – протеже се током целог романа, где једна преживела изјављује:

‘Презирем Немце’, рекла је изненада и најнеочекиваније. ‘Увек и јесам’. Тада се појавио трачак жаљења на њеном скромном лицу. ‘Тако ми је жао’, рекла је тако тихо да сам скоро промашио речи. ‘Једноставно им нисам опростила.’ (Сендс 2016: 381–382)

У ресторану у Кракову са Никласом Франком, Сендс сусреће угледну жену, јеврејско-бразилског академика, протерану из града 1939. године када јој је било десет година. Чувши разговор двојице мушкарца о тада још увек ненаписаној књизи и његовој истрази, каже Сендсу: „Уживам у Кракову, али никада нећу заборавити шта су Немци урадили. Никада више не желим да разговарам са Немцем”. Потом гледа Никласа Франка и упита га: „Да ли си ти Јеврејин из Израела!?” на шта Франк одмах одговара:

Сасвим супротно. Ја сам Немац; Ја сам син Ханса Франка, генералног гувернера Пољске. [...] Наступио је краткотрајни тренутак тишине. Тада је Никлас устао и одјурео из ресторана. (Сендс 2016: 337–338).

Врло сићушни детаљ, али пуштање тренутка тишине да стоји као један ред пре него што се опише Никласова реакција омогућава да одјекне изван свог пролазног тренутка. Та тишина, као и друге сличне њој, такође нам даје дозволу да одговоримо ћутањем, што нам дозвољава да у исто време истакнемо и чињеницу шта се догодило и чињеницу да имамо избор да признамо и прихватимо да се јесте догодило. Никлас Франк, попут неименоване Јеврејке, такође не може да опрости, стога без момента оклевања признаје жени, чак и након њене изјаве, ко је он. Упечатљиво је да не изговара своје име и презиме, већ се идентификује као Немац и син Ханса Франка. Касније признаје Сендсу: „Имају право да се држе тако чврсто својих ставова, осећам срамоту за зло које су Немци учинили њој, мајци, и њиховим породицама” (Сендс 2016: 338).

Како су, дакле, Вахтер и Франк могли да имају тако драстично различите реакције на породичну историју? Тања Красиански, која истражује и пише о деци нациста и њиховим односима са очевима, тврди да је „разлика због везе коју су имали са својим очевима”, и наставља да су „неки, попут Гудрун Химлер, били веома блиски са својим очевима, заиста заљубљени у њих. Отац Никласа Франка, Ханс, био је веома отуђен. Што је већа емотивна дистанца између оца и сина, то је лакше судити” (Красиански 2018: 168). С обзиром на чињеницу да је Никлас био најмлађи Франков син, рођен на почетку рата када је његов отац добио статус гувернера Пољске, по сопственој изјави, није толико времена проводио с њим, и постоји само једна ситуација где може да се сети да се отац опходио према њему са имало топлине; са друге стране, Хорст и његова породица уживали су у богатству и слави које је име Вахтер донело током Другог светског рата, те његове сећање на оца није укаљано никаквом очинском одсутношћу. Ла Капра (2001: 4) тврди да су:

Деца нациста добила тешко 'наслеђе' и понекад име (Мартин Борман, рецимо) носи одређене конотације и чак преноси наративе које је тешко преживети. Ако неко са таквом субјективном позицијом није покушао да се експлицитно помири са својом позиционираношћу, или тврди да су позиције субјекта неизбежно и универзално неодлучне или неодређене, могло би се посумњати на избегавање.

Да ли је Хорст Вахтер (или било које друго дете нацисте) заиста опростило оцу или је у питању само избегавање да се суочи с прошлошћу, остаје под знаком питања. Чак и суочен са Сендсовим доказима о директном учешћу у злочинима почињеним против Јевреја, Хорст не мења своје мишљење:

Било је тешко разумети његову реакцију, али сам више осећао тугу него љутњу. Одбивши да осуди, зар није овековечио неправде оца? 'Не.' Пријатељски, топао, причљив Хорст ништа више није понудио, немоћан да осуди. (Сендс 2016: 329)

Супротно њему, Никлас Франк, суочен с прошлошћу, уме само да осуди. Ла Капра, на пример, не сматра да су ова деца наследила и кривицу њихових родитеља, али сматра да су „у одређеним аспектима људи умешани у прошлост и на неком нивоу подлежу искуствима која захтевају покушај да се историјски ситуирају и раде са том и кроз ту ситуацију” (Ла Капра 2001: 4). Никлас Франк постаје писац и новинар и остаје познат по интимној и снажно оптужујућој књизи о свом оцу. Сендс, чија је цела породица осим бабе и деде убијена у Лавову током владавине Ханса Франка, налази у њему пријатеља. Ово је очигледно иако Сендс извештава, али не нуди објашњење за различито понашање двојице синова. Површно, он је само неми посматрач, али осетљиво ставља до знања где, односно код ког мушкарца леже његове симпатије. Аронс (2016: 6) пише да је

„трећа генерација, за разлику од друге генерације, како Анри Рацимов сугерише, ухваћена у нечему попут 'двоструког везивања', односно ухваћена у понору између [не]императивне потребе да се говори и забране говора”.

Пошто поштује болну искреност Никласа Франка и његову осуду злочина свог оца (и суочивши се са Хорстом Вахтером који није успео осудити свог), Сендс мора да се суочи са својом прошлосту и да доведе у питање своје претке, што признаје да је оклевао да уради, с обзиром на чињеницу да никада ништа није научио о историји своје бабе и деде, осим да су били Јевреји који су дошли, у Леоновом случају, из Лемберга, а у Ритином – из Беча. Суморне ратне године, губитак родитеља и рођака у логорима смрти, или напоран период пре рата ретко су, ако уопште, спомињани. Сендсова мајка такође је рођена у Бечу, а затим је мистериозно доведена у Париз као дете у лето 1939. године да се придружи оцу, док је њена мајка остала у граду који тада постаје опасан за Јевреје. Разлози за ово чудно раздвајање никоме нису били јасни када је Сендс почео да поставља питања.

Сендсова почетна истрага о пореклу геноцида и злочина против човечности доводи до проналаска неочекиваних одговора на питања о његовој породици, стога можемо рећи да сећање, злочин и кривица остављају ожиљке кроз генерације и прогањајуће празнине које остављају тајне других. Суочен с прошлосту да можда није Леонов биолошки унук Сендс оклева да настави своју истрагу личне историје своје породице и неколико месеци прекида своју истрагу. Како смо рекли да Ниче сматра да трагање али и суочавање и афирмација наше прошлости помаже у обликовању нашег идентитета, занимљиво је да се Сендс нашао у ситуацији где бира да ли да се суочи са својом или јој, попут Вахтера, окрене леђа.

С тим у вези можемо претпоставити да су баш из поменутог разлога значајни његови сусрети с Хорстом Вахтером, који није успео да се суочи са својом прошлосту, што га нагони да изнова окреће леђа злочинима свог оца, као и Никласом Франком, који не бежи од свог породичног „наслеђа”. Сендс одлучује да настави своју истрагу и заједно с унуком мушкарца за ког сумња да је имао аферу са Ритом, ради ДНК тест о пореклу, где сазнају да ипак нису у сродству. Леон, који је охрабривао Сендса да упише право, јесте разлог зашто он постаје адвокат, а како би другачија вест утицала на њега и његову породицу никада нећемо знати. Оно што знамо јесте да је атмосфера тишине коју су Леон и Рита створили утицала и имала последице на њихову породицу. Сендс је морао да се суочи с личном историјом своје породице, оном која није везана за његову припадност одређеној групи и раси, историјом која му је можда помогла да обликује свој идентитет јер више не постоје тајне између њега и деде.

3, Микро и макроисторија у роману

Француски историчар Иван Јаблонка (2018: 4), који је, попут Сендса, припадник треће генерације писаца и који је трагао о судбини своје породице, пише да се:

Историја, каже Цицерон, бави се важним чињеницама вредним да буду запамћене. Историја са великим И наводно чини све оно што је важно у прошлости: спектакл у којем велики људи стварају велике догађаје, фреска на којој су ратови, револуције, интриге, бракови и епидемије које преплављују индивидуалне и колективне судбине.

Без обзира на тему, Јаблонка тврди да свакако можемо идентификовати историју и литературу на основу њиховог приповедачког позива: обе причају причу, аранжирају догађаје, ткају заплет и приказују ликове у акцији. Историја се на тај начин уклапа у огроман корпус књижевности. Међутим, књижевност

се данас сматра продуктом фикције, а историја је одувек желела побећи од тога. Јаблонка (2018: 7) ипак закључује да ,

није у питању сахрањивање историје под гомилама фантастике и реторике, већ преобликовања у нову форму, оснажујући њену наративну конструкцију, њен језик и ритам, кроз истражни текст чија форма подржава свој напор да каже ствари које су истините.

Године 1944. Василиј Гросман објављује извештај под насловом *The Treblinka Hell*. Његова му студија помаже да боље разуме судбину Јевреја у пољским гетима, као и ширу судбину већине јеврејских становника из остатка Европе. Дакле, детаљна (микро)историја овог појединачног и засигурно јединственог места омогућила је Гросману да замисли и посведочи о судбини јеврејске популације читавог континента. Према Чарлсу Жоинеру, микроисторија „поставља велика питања на малим местима” (в. Жоинер 1999: i). Она се фокусира на мале јединице истраживања, попут догађаја, заједнице, појединца или насеља. Супротно њој, макроисторија се разликује од микроисторије јер укључује ригорозно и дубинско проучавање једног догађаја у историји.

Било је речи о томе да роман такође прати приче Херша Лаутерпахта и Рафаела Лемкина, чији је рад био темељ дисциплине међународног кривичног права. Херш Лаутерпахт помогао је у кривичном гоњењу оптужених на суђењима у Нирнбергу – помажући у изради говора британског тужиоца, где се такође и први пут појављује његов термин „злочин против човечности”, предвиђено међународним и унутрашњим правом, које он дефинише као аналогно кршење људских права чак и за време формалног мира. Оно по чему се разликује ово кривично дело од осталих јесте да се више држава не сматра одговорном већ, како су појединци починиоци, они су ти који се сматрају кривично одговорним. Са друге стране, Рафаел Лемкин се борио да његов новосковани термин геноцид постане део међународног кривичног права. Лемкин дефинише геноцид као „уништење нације или етничке групе”. Реч настаје од старогрчке речи *genos* (раса, племе) и латинске *cide* (убијање). Лемкин (2008: 79) пише да је „геноцид уперен против националне групе као ентитета, а радње које су укључене усмерене су против појединаца, не у њиховом индивидуалном својству, већ као припадника националне групе”. Лемкину је било важно да геноцид постане део интернационалног права управо јер су људи убијени не због било чега што су урадили, рекли или мислили већ једноставно зато што су били припадници одређене групе. Оно што спаја Лаутерпахта и Лемкина јесте чињеница да су се школовали на истом универзитету, једно време обојица живели у граду Лавову, постали адвокати и учествовали у суђењу Хансу Франку, када су и сазнали шта се десило с члановима њихових породица током немачке опсаде Пољске, када је ’касапин Пољске’ био гувернер.

У том смислу, Сендс меша приступе микро и макроисторије у писању свог романа тако што детаљно истражује живот Лаутерпахта и Лемкина као појединаца, град Лавов који је главни лик овог романа, али тако што се и фокусира на њихово учешће у Нирнбершком суђењу, које такође детаљно истражује – специфично који утицај оставља ово суђење на међународно кривично право, којим се он данас бави: злочин против човечности наспрам геноцида, на шта упућује и наслов књиге. Оно што највише занима Сендса јесте кључна разлика између ова два термина, да ли треба да се залаже за протекцију појединца или групе? Сам Сендс мисли да би Лаутерпахт сматрао геноцид непрактичним концептом, термин за који се плашио да би поткопао заштиту појединаца. Велика брига многих

тадашњих адвоката била је чињеница да би акценат на геноцид ојачао латентне инстинкте трибализма, можда појачавајући осећај „нас” наспрам „њих”, супротстављање једне групе против друге.

Чини се да Сендс не зна да ли треба да се залаже за појединца или групу, али примећује да је социолог Луис Гумплович 1893. године у књизи *Борба између раса* написао да „појединац, када дође на свет, члан је групе”. Биолог Едвард О. Вилсон век касније написао је да је наша проклета природа укореењена зато што је група против групе била главна покретачка снага која нас је учинила оним што јесмо. Сендс закључује да је основни елемент људске природе да се људи осећају принуђеним да припадају групама и, након што су им се придружили, сматрају се супериорнијим у односу на конкурентске групе. Ла Капра (1939: 37) даље пише:

Важно је да се истражују односи и артикулације међу различитим квалификацијама идентитета, посебно групног идентитета, који нам се може преписати од стране других, са којим морамо сами да се суочимо, или ће бити деконструисан, оповргнут, афирмисан или признат на мање-више измењен начин од стране других чланова групе, зарађеним додуше колективним активностима, и препознатим, проверено или неважеће од стране других особа.

Сендс се пита да ли је чињеница да су и Лемкин и Лаутерпахт Јевреји из Лавова утицала на њихово учење и залагање за протекцију појединаца и групе? Да ли уопште можемо да изградимо свој идентитет ван групе којој припадамо или је он увек афирмисан њом, поготово када та група дели колективно сећање, односно трауму? Наиме, Смелсер (2004: 44) пише да „колективна траума, која утиче на групу са дефинисаним чланством, неопходно је такође повезана са колективним идентитетом те групе. [...] Свака траума може бити поремећај заједнице и идентитета или учвршћивање идентитета, или обично нека мешавина оба”. У претходном потпоглављу видели смо да се Сендс суочио са синовима нацистима. Нацисти такође представљају групу људи са идеологијама које директно угрожавају припаднике друге групе. Ипак, он постаје пријатељ с сином Ханса Франка, који је одговоран за смрт не само Сендсове породице већ и породице Лаутерпахта и Лемкина. У том смислу, иако нас колективна траума и сећање сигурно дефинише на неки начин, ипак је наша одлука како поступамо с том колективном траумом оно што нам на крају помаже да изградимо свој идентитет.

На самом крају овог романа, Сендс полази на још једно путовање, прилично кратко Сендс иде возом од Лавова до Золкјева (Лаутерпахтовог родног места), а затим, у друштву градске историчарке, шета његовом источно-западном улицом и стиже до чистине где вода, блато и трска испуњавају два велика пешчаника. Херш Лаутерпахт одрастао је у Лавову, недалеко од Сандсове, односно Леонове породице. Управо је ово источно-западна улица његовог наслова, улица која спаја историје двају породица, улица у којој су живели његов деда и Лаутерпахт, и улица у којој су њихове породице убијене. Каплан (2011: 2) пише да су

пејзажи у којима су се десили трауматски догађаји или где су починиоци маштали о насилним сценаријима, могу дати само нестабилне сведоке. С једне стране, остају видљиви трагови прошлости; с друге стране, неизбежно је прикривање ових трагова кретањем природе, која их или узима натраг или их људске жеље преобликују и мењају.

Сендс (2016: 496) закључује:

Дубоко у земљи, нетакнути пола века и више, лежали су остаци три хиљаде и пет стотина људи. Појединац сваки, заједно група. Међу костима које су

лежале испод био је помешани, Леонов ујак Лејбус, Лаутерпахтов ујак Давид, одмарају један поред другог на овом месту јер су случајно били чланови погрешне групе. Управо ту, на тренутак, схватио сам.

Шта је Сендс у овом тренутку схватио, остаје под знаком питања. Да ли је схватио шта се крило иза година ћутања његовог деде или је пак схватио да расправа о разлици појединца и групе напослетку и није битна. Или се, у том тренутку, можда највише идентификовао са Лаутерпахтом и Лемкином, јер је и сам међународни правник за људска права и схватио је да је владавина права наша најбоља нада у временима мрака и да морамо учинити све што можемо да је заштитимо, као што она штити нас – појединце свакако, али заједно групу.

4. Закључак

У раду смо се бавили анализом романа Филипа Сендса *East-West Street: On the Origins of Genocide and Crimes Against Humanity*, објављеним 2016. године. Роман прати личну историју ауторове породице, специфично његовог деде Леопа, као и истрагу живота Рафаела Лемкина и Херша Лаутерпахта, становнике града Лавова, у ком је такође живео и његов деда, а који су дефинисали термине „геноцид” и „злочин против човечности”. Примарна анализа тицала се постмеморије, коју Херш дефинише као преузету меморију предака такозване „треће генерације” – писаца који су унуци оних који су преживели Холокауст, а који и даље желе пренети њихова сведочења. Фокус рада јесте утврдити на који начин се гради идентитет особа које су а) потомци нациста који су починили стравичне злочине током рата и б) потомци преживелих.

У првом делу рада, акценат је стављен на чињеницу да постмеморија може да се пренесе и када се не говори о трауматичном догађају који је одређена особа преживела. Сендс се упућује у истрагу након смрти његовог деде а до тада се није распитивао о његовом животу током рата. Супротстављајући тишину прве генерације и сведочење друге и треће, која нам и осликава будућност сећања на Холокауст и постмеморију у роману. Такође супротстављамо сведочења Никласа Франка, сина Ханса Франка и Хорста Вахтера, чији је отац био Ото Вахтер и истичемо утицај прошлости на формирање идентитета појединца.

Потом је фокус стављен на микро и макро историју присутну у роману. Прво се прави поређење микро и макроисторије, а потом како Сендс меша ова два приступа у писању свог романа. Очигледан је фокус Нирнбершког суђења, на ком су били присутни Лаутерпахт и Лемкин, где су њихови новосковани термини први пут употребљени и постали део међународног права. Заштита појединца и заштита групе. С обзиром да је Сендс унук Јеврејина чија је породица убијена током рата јер су били припадници одређене групе, питање које се истиче јесте да ли је могуће градити идентитет ван групе којој припадамо? Сендс закључује свој роман речима да је „схватио”. Шта се крије иза његових речи, можемо само да претпоставимо. С тим у вези, Сендсово путовање кроз прошлост поставило је врло важно питање, питање личне али и званичне историје, како она утиче на нас и како нас дефинише као људе.

ИЗБОРИ

Сендс 2016: Philippe Sands, *East-West Street: On the Origins of Genocide and Crimes Against Humanity*, New York: Alfred A. Knopf.

ЛИТЕРАТУРА

Асман 2011: J. Assmann, *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*, Cambridge: Cambridge University Press.

Аронс 2016: V. Aarons, *Third-Generation Holocaust Representation: Trauma, History, and memory*, Evanston: Northwestern University Press.

Грахам, Миллиган et al 2015: Sh. Graham, I. Milligan, S. Weingart, *Exploring Big Historical Data: The Historian's Macroscopic*, London: Imperial College Press.

Жаблонка 2018: I. Jablonka, *History is a Contemporary Literature: Manifesto for the Social Sciences*, London: Cornell University Press.

Жоинер 1999: C. Joyner, *Shared Traditions: Southern History and Folk Culture*, Chicago: University of Illinois Press.

Красиански 2018: T. Krasianski, *The children of Nazis: The sons and daughter of Himmler, Göring, Höss, Mengele, and others: living with a father's monstrous legacy*, New York: Skyhorse Publishing, Inc.

Каплан 2011: B. A. Kaplan, *Landscapes of Holocaust Postmemory*, New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

Ла Капра 2001: D. La Capra, *Writing History, Writing Trauma*, Baltimore: John Hopkins University Press.

Лемкин 2008: R. Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*, 2nd ed. Clark, NJ: Lawbook Exchange.

Ниче 1998: F. Nietzsche, *On the Use and Abuse of History and Life*, transl. by I. C. Johnson, British Columbia: Malaspina University College.

Смелсер 2004: N. J. Smelser, *Cultural Trauma and Collective Identity*, London: University of California Press.

Херш 2012: M. Hirsch, *The Generation of Postmemory: Writing and Visual Culture after the Holocaust*, New York: Columbia University Press.

THE FUTURE OF HOLOCAUST REMEMBRANCE: POSTMEMORY IN EAST-WEST STREET BY PHILIPPE SANDS

Summary

The subject of the paper is the analysis of the novel *East-West Street: On the Origins of Genocide and Crimes Against Humanity* by Philippe Sands, published in 2016, and how he conveys history, specifically the one related to the Holocaust, through literature. Since Sands is the grandson of a Jew, he is a representative of the so-called "third generation" writers, and his novel can be symbolically called a work of postmemory. In the first part of the paper, emphasis is placed on the testimonies of the sons of the Nazis as opposed to Sands' own testimony. In the second part of the paper, the author's combination of micro and macro histories is examined. Without binary opposing history and memory, the paper analyzes more complex and challenging relations between them. As the works of child survivors can be seen as tangible evidence of their own search for identity, the novel is also analyzed as Sands search for his own identity. It is concluded that, despite the plethora of personal histories present in the novel, Sands takes the Nuremberg Trials as a turning point because the trial raised the question of whether it is more important to protect an individual or a group, and

whether it is possible to build an identity, outside the group we belong to. In doing so, Sands combines his own personal history with an official one.

Keywords: postmemory, identity, microhistory, microhistory, Holocaust, Philippe Sands, *East-West Street*

Teodora S. Ilić